

صَدْرُ الدِّينِ مُحَمَّدُ الشَّيرَازِي
مُلَاحَظَةٌ
(۱۰۵۰-۱۰۷۹ هـ.ق.)

تعلیقات حکیم آقا علی مدرس تهرانی

بر

اصطفا رابعه

بضمیه

۱- رساله فی التوحید

۲- رساله سبیل الرشاد فی اثبات المعاد

تصحیح و تحقیق

کارگروه بنیاد حکمت اسلامی صدا

زیر نظر

آیت الله سید محمد خامنه‌ای

سرشناسه: زنوزی، علی بن عبدالله، ۱۲۳۴ - ۱۳۰۷ ق.

عنوان قرارداد: الحکمة المتعالیة فی الاسفار الاربعه. شرح

عنوان و نام پدیدآور: تعلیقات حکیم آقا علی مدرس تهرانی بر اسفار اربعه بضمیمه: ۱- رساله فی التوحید ۲- رساله سبیل الرشاد فی اثبات المعاد [علی بن عبدالله زنوزی]؛ زیر نظر آیت الله سید محمد خامنه‌ای؛ تصحیح و تحقیق کارگروه بنیاد حکمت اسلامی صدر؛ سرویراستار مقصود محمدی.

مشخصات نشر: تهران: بنیاد حکمت اسلامی صدر، ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری: ۵۵۶ ص: مصور.

شابک: 978-622-95368-9-6؛ ۱۶۷۰۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: فارسی - عربی

یادداشت: کتاب حاضر شرحی بر «الحکمة المتعالیة فی الاسفار الاربعه» اثر محمد بن ابراهیم صدرالدین شیرازی است

یادداشت: کتابنامه: ص. ۵۴۹ - ۵۵۵.

موضوع: صدرالدین شیرازی، محمد بن ابراهیم، ۹۷۹ - ۱۰۵۰ ق. الحکمة المتعالیة فی الاسفار الاربعه -- نقد و تفسیر

موضوع: فلسفه اسلامی -- متون قدیمی تا قرن ۱۴

موضوع: Islamic philosophy -- Early works to 20th century

شناسه افزوده: خامنه‌ای، سید محمد، ۱۳۱۴ -

شناسه افزوده: khamenei, Seyyed Mohammad

شناسه افزوده: محمدی، مقصود، ۱۳۱۰ -

شناسه افزوده: Mohammad, Mahmud

شناسه افزوده: صدرالدین شیرازی، محمد بن ابراهیم، ۹۷۹ - ۱۰۵۰ ق. الحکمة المتعالیة فی الاسفار الاربعه. شرح

شناسه افزوده: بنیاد حکمت اسلامی صدر

شناسه افزوده: Sadra Islamic Philosophy Research Institute

رده‌بندی کنگره: BBR۱۰۸۳

رده‌بندی دیویی: ۱۸۹/۱

شماره کتابشناسی ملی: ۵۹۱۰۴۰۸

تعلیقات حکیم آقا علی مدرس تهرانی بر اسفار اربعه

بضمیمه: ۱- رساله فی التوحید ۲- رساله سبیل الرشاد فی اثبات المعاد

زیر نظر: آیت الله سید محمد خامنه‌ای تصحیح و تحقیق: کارگروه بنیاد حکمت اسلامی صدر

سرویراستار: دکتر مقصود محمدی

طراح جلد: مریم نهاوندی

قیمت: گالینگور ۱۶۷/۰۰۰ تومان

چاپ اول، پاییز ۱۳۹۸، ۳۰۰ نسخه

نشانی: تهران، بزرگراه رسالت، روبروی ضلع شمالی مصلاى بزرگ تهران، مجتمع امام خمینی (ره)،

ساختمان ۱۲، انتشارات بنیاد حکمت اسلامی صدر

صندوق پستی: ۱۵۸۷۵/۶۹۱۹، تلفن: ۸۸۷۳۴۶۸۶-۹ و ۸۸۱۵۳۵۹۴، دورنگار: ۸۸۴۹۳۸۰۳

کلیه حقوق، متعلق به بنیاد حکمت اسلامی صدر است.

ISBN: 978-622-95368-9-6

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۵۳۶۸-۹-۶

فهرست مطالب

مقدمه صحیح	۱۱ - ۱۷
تعليقات الحکمة المتعالیة فی الأسفار الأربعة العقلية	۱۷ - ۵۴۸
تعليقات جلد اول	۱۹ - ۳۶
تعليقات جلد دوم	۳۷ - ۷۱
تعليقات جلد سوم	۷۲ - ۷۴
تعليقات جلد چهارم	۷۵ - ۷۶
تعليقات جلد ششم	۷۷ - ۲۵۲
تعليقات جلد هفتم	۲۵۳ - ۳۴۹
تعليقات جلد هشتم	۳۵۰ - ۴۰۰
تعليقات جلد نهم	۴۰۱ - ۴۶۶
رسالة في التوحيد	۴۶۷ - ۴۸۶
رسالة سبيل الرشاد في إثبات المعاد	۴۸۷ - ۵۴۸
فهرست منابع	۵۴۹ - ۵۵۴

بسم الله الحكيم العليم

مقدمه تصحيح

کتاب پیش رو، یقایتیست بر متن کتاب «الحکمة المتعالیة فی الأسفار الأربعة العقلیة» اثر صدر المتألهین که باختصار اسفار مینامیم. بر کتاب اسفار - که در واقع یک دائرة المعارف اسلامی است - تاکنون تعلیقات متعددی (در حدود پنجاه تعلیقه) نوشته شده است.

رایجترین آنها تعلیقات حاج آبرهائی - بزواری است. مؤسسه تحقیقاتی بنیاد حکمت اسلامی صدر - که همه آثار ملاصدرا از جمله کتاب اسفار - را با تصحیح انتقادی چاپ کرده، تعلیقات سبزواری را نیز همراه متن اسفار منتشر نموده است.

اکنون تعلیقات حکیم آقاعلی مدرس را، که بعد از تعلیقات سبزواری جامعترین است، مورد تصحیح انتقادی و ویراستاری قرار داده، منتشر می‌کند. این تعلیقات همه مجلدات نه گانه اسفار - جز جلد پنجم - را دربرمیگیرد. در ضمن، دو رساله کوچک (رسالة التوحید و رسالة سبیل الرشاد فی اثبات المعاد) و آثار محشی نیز ضمیمه آنست. گفتنی است این دو رساله - در واقع - جزء تعلیقات اسفار هستند که در حیات آقاعلی مدرس بصورت مستقل تنظیم و ارائه شده‌اند.

مؤلف

مؤلف تعلیقات، حکیم آقاعلی مدرس (۱۲۳۴ - ۱۳۰۷ هجری قمری) فرزند ملاعبدالله زنوزی پایه‌گذار حوزه فلسفی تهران است. آقاعلی در حدود چهل سال

مداوم به تدریس علوم عقلی و نقلی در تهران اشتغال داشت و در این مدت شاگردان زیادی را پرورش داد که اغلب آنها به مقام استادی رسیدند، از اینرو یی را حکیم تهران و استاد الأساتید لقب دادند.

آقای مدرس در مقابل نظریه ملاصدرا در معاد جسمانی نظریه بدیعی ارائه نموده که مورد توجه و اقبال برخی اندیشمندان بعدی قرار گرفته است.

این نظریه در رساله سبیل الرشاد (ضمیمه این تعلیقات) بتفصیل آمده است و بالأخره با ترجمه به فعالیت‌های آموزشی و تربیت شاگردان برجسته باید اذعان کرد که وی در حکیم و توسعه حوزه فلسفی تهران نقش بسزائی داشته و بهمین جهت بوده که وی را حکیم مؤسس نیز می‌خواندند.

از این حکیم آثار متعددی نیز بجا مانده که معروفترین آنها عبارتند از بدایع الحکم بزبان فارسی، سبیل الرشاد فی اثبات المعاد و تعلیقات بر اسفار (کتاب حاضر).

تنوع تعلیقه‌ها

تعلیقه‌های این کتاب از لحاظ رویکرد، متنوع و متفاوتند که می‌توان آنها را در پنج قسم دسته‌بندی کرد:

۱. رفع ابهام و توضیح عبارتی. در این تعلیقات، ریشه‌یابی و یا بیان نقش ادبی کلمات، مفاد عبارات متن تبیین می‌شود؛
۲. کشف و ایضاح نکات دقیق و پنهان در عبارات متن. در این نوع تعلیقه‌ها نکاتی که از ظاهر عبارات فهمیده نمی‌شود، با دقت و غور در مباحث موضوعات مورد بحث، کشف و توضیح داده می‌شود؛
۳. ارائه تقریر دقیق‌تر و متفاوت از مطالب اصلی متن که با شرح و توضیح بیشتر ارائه می‌شود؛
۴. ارزیابی و نقادی نظریه‌های مطرح در متن و نمایاندن قوت و ضعف آنها؛
۵. نظریه‌پردازی و نوآوری بنیادی درباره موضوعات مورد بحث در متن. در این مورد می‌توان به نظریه جدید درباره معاد جسمانی اشاره نمود.

پیشینه تحقیق

این تعلیقات در سال ۱۳۷۸ به تصحیح آقای محسن کدیور، و در سال ۱۳۹۷ به تصحیح محققین کمیته احیاء و تصحیح آثار مجمع عالی حکمت اسلامی ضمن مجموعه مصنفات و آثار آقاعلی مدرس چاپ و منتشر شده است. مصححین محترم در هر دو مورد کوشش کرده‌اند - از روی نسخه‌هایی که در اختیار داشته‌اند - متن منقّحی ارائه دهند - شکر الله سعيهم -، با این حال - باقتضای ضرب المثل «انشاء بی غلط انشاء نانوشته است» - کم و بیش، بدور از سهو القلم نیستند. بهر روی، بنیاد حکمت اسلامی صدرا به دو دلیل تصمیم گرفت با استفاده از این دو نسخه چاپی و نسخه‌های خطی دیگر که در اختیار داشت، آنرا با تصحیح مجدد منتشر نماید.

۱. در هر دو نسخه فوق الذکر - علاوه بر اینکه بصورت جزئی از یک مجموعه تنظیم شده - تعلیقات محشّی بر حواشی سبزواری، اردکانی و تبریزی، لا به لای تعلیقات وی بر متن اسفار آمده که به نظر ما موجب اخلال در تمرکز خواننده بر تعلیقات متن اسفار می‌شود.

۲. ارتباط تعلیقه‌ها با مواضع سند در متن، با اسفار چاپ قدیم (چاپ قم) تطبیق داده شده است ولی از نظر ما، این تعلیقه‌ها باید به چاپ جدید (انتشارات بنیاد حکمت اسلامی صدرا) - که مورد تصحیح انقاری قرار گرفته و بیشتر مورد استفاده فلسفه‌خوانان و فلسفه‌پژوهان است - ارجاع داده شوند.

شیوه تصحیح و معرفی نسخه‌ها

این تصحیح توسط کار گروه بخش تصحیح و ویراستاری بنیاد حکمت اسلامی صدرا از روی ده نسخه خطی و دو نسخه چاپی انجام شده است. در این تصحیح نسخه چاپی ۱۳۷۸ - بعّلت اینکه همه تعلیقه‌ها را بطور کامل دارا بود - اصل قرار داده شده و نسخه‌های خطی که هر کدام بخشی از تعلیقه‌ها را داشت، با آن مقابله شده‌اند ولی در گزینش عبارات متن، نسخه اصل ملاک نبوده، بلکه کلمات و عبارات هر یک از نسخه‌های خطی یا چاپی که صحیح یا صحیحتر تشخیص داده شده در متن، و نسخه بدل آنها در پانویست آمده است. در مواردی

که همه نسخه‌ها غلط تشخیص داده شده عبارات صحیح در متن، داخل کروشه [] آمده و در پانویست تذکر داده شده است. در تشخیص عبارات صحیح یا صحیحتر و گزینش آنها بعنوان متن و نیز در تفکیک بندها و ضبط نشانه‌ها و علائم سجاوندی سعی لازم به عمل آمده ولی با اینحال نمیتواند کاملاً از اشتباه و سهو القلم خالی باشد. منابع نقل قولها و نیز نشانی آیات و احادیث در پانویست ذکر شده است. و بالأخره، ارتباط تعلیقه‌ها با مواضع مشخص در متن با ذکر شماره جلد، صفحه و سطر به متن چاپ بنیاد حکمت اسلامی صدرا ارجاع داده شده است.

نسخه‌های مورد استفاد

۱. نسخه خطی شماره ۱۷۰۶، کتابخانه مجلس شورای اسلامی که بخشی از تعلیقات جلد اول و جلد دوم را دارد، با رمز «مج».
۲. نسخه شماره ۱۷۸۹، مجلس شورای اسلامی، دارای بخشی از تعلیقات جلد ششم و جلد هفتم، با رمز «مج ۱».
۳. نسخه شماره ۱۱۹۹، مجلس شورای اسلامی مربوط به متن رساله توحید، با رمز «مج ۲».
۴. نسخه شماره ۱۵۳۹۳، کتابخانه مجلس شورای اسلامی مربوط به متن رساله سبیل الرشاد فی اثبات المعاد، با رمز «مج».
۵. نسخه شماره ۲۳۱۸، کتابخانه ملی ملک، شامل بخشی از تعلیقات مجلدات اول و ششم، با رمز «م ۱».
۶. نسخه شماره ۵۹۲، کتابخانه ملی ملک، این نسخه نیز بخشی از تعلیقات جلد اول و جلد ششم را دارد، با رمز «م ۲».
۷. نسخه شماره ۹۱۸ کتابخانه مدرسه مروی، حاوی دو تعلیقه درباره وحدت وجود، مربوط به جلد دوم اسفار، مباحث علیت است. یکی از این دو تعلیقه طولانی‌ترین تعلیقه (نوزده صفحه) و دیگری دو صفحه است، با رمز «مر».
۸. نسخه شماره ۲۹۸۶/۱ کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، حاوی بخشی از

تعلیقات جلد دوم اسفار است، با رمز «دا».

۹. نسخه شماره ۳۹۱ کتابخانه آستان قدس رضوی، شامل بخشی از تعلیقات

مجلدات اول، دوم و ششم است، با رمز «آس ا».

۱۰. نسخه شماره ۲۸۸ کتابخانه آستان قدس رضوی حاوی بخشی از مباحث

علیت از جلد دوم اسفار، با رمز «آس ۲».

۱۱. نسخه چاپی حروفی سال ۱۳۷۸ شامل همه تعلیقات، مجلدات نه گانه - جز

جلد پنجم اسفار، با رمز «چ».

۱۲. نسخه چاپی حروفی سال ۱۳۹۷ حاوی همه تعلیقات جز جلد پنجم اسفار.

این کتاب چون بعد از حروفچینی تعلیقات ما چاپ شده بود، تفاوت نسخه‌ها در پانویشت نیامد است.
